

PAZIŅOJUMS/2015. gada 2. jūnijs

Smaga darbaspēka ekspluatācija: darbinieki, kuri pārvietojas ES teritorijā vai dodas uz ES

1. Kas ir smaga darbaspēka ekspluatācija?

Strādāšana katru nedēļas dienu par algām, ko izmaksā neregulāri vai vispār neizmaksā, dzīvošana saspīestos, standartiem neatbilstošos apstākļos, izolācija no pārējās sabiedrības vai strādāšana bez darba līguma un nepārtraukta draudu saņemšana par deportāciju — šie visi ir smagas darbaspēka ekspluatācijas piemēri. Formāli "smaga darbaspēka ekspluatācija" attiecas uz visa veida darbaspēka ekspluatāciju, kas ir krimināli sodāma darbība saskaņā ar tās dalībvalsts tiesību aktiem, kurā šī ekspluatācija notiek. Lai gan ES krimināltiesību akti attiecas tikai uz konkrētiem darbaspēka ekspluatācijas veidiem, ar ES Pamattiesību hartas 5. pantu aizliedz verdzību un piespiedu darbu, bet ar 31. pantu paredz, ka visiem darbiniekiem ir tiesības uz "godīgiem un taisnīgiem" darba apstākļiem.

2. Kas ir smagas darbaspēka ekspluatācijas upuri ES?

Smagas darbaspēka ekspluatācijas upuri ir darbinieki, kuriem ir jāiztur tādi darba apstākļi, kuri ir krimināli sodāmi saskaņā ar tās valsts tiesību aktiem, kurā tas notiek. Darbaspēka ekspluatācijas upuri bieži strādā izolēti, uz lauka, māsaimniecībās vai būvobjektos. Pēc tam, kad viņu ekspluatācija beidzas, upuri bieži atstāj valsti, kurā bija strādājuši, tāpēc tos ir grūti izsekot. Tomēr praktiķi, kuri strādā ar smagas darbaspēka ekspluatācijas upuriem, spēj aprakstīt upuru pieredzi, un vairāki eksperti ir dalījušies savās zināšanās un profesionālajās zināšanās intervijās ar Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūru (*FRA*), piedaloties fokusgrupu diskusijās vai sniedzot gadījumu izpēti.

3. Vai *FRA* ir noteikusi, cik daudz smagas darbaspēka ekspluatācijas upuru ir ES?

Darbaspēka ekspluatācijas nozieguma raksturs apgrūtina upuru skaita noteikšanu. Tas ir gan tāpēc, ka dalībvalstu darbaspēka ekspluatācijas definīcijas ir atšķirīgas un atšķirīgi ir veikti pasākumi darbaspēka ekspluatācijas apkarošanai, gan arī tāpēc, ka vēl aizvien pastāv šī plaši izplatītā nepietiekamas ziņošanas parādība. *FRA* savākie pierādījumi liecina, ka ES dalībvalstīs, kurās darbaspēka ekspluatācijas definīcija ir plašāka un kurās notiek vairāk pārbaužu, identificēto upuru skaits un piespriesto sodu skaits ir augstāks nekā tajās valstīs, kurās definīcijas ir šaurākas. Pret centieniem kvantitatīvi identificēt darbaspēka ekspluatācijas upurus ir jāizturas ar vislielāko rūpību, piemēram, Starptautiskā darba organizācija (*SDO*) ir lēsusi, ka "aptuveni trīs personas no katrām 1 000 personām visā pasaulē kādā laika brīdī ir strādājušas piespiedu darbu" desmit gadu laikā no 2002. gada līdz 2011. gadam. Lai labāk novērtētu darbaspēka ekspluatācijas kvantitatīvo dimensiju, *FRA* pētījumā ir noteiktas vairākas augsta riska nozares, kurās ir lielāka darbinieku ekspluatācijas varbūtība, tostarp lauksaimniecībā, mezsaimniecībā, zvejsaimniecībā, būvniecībā, izmitināšanas un pārtikas pakalpojumu darbībās, māsaimniecības darbos, kā arī dažos ražošanas veidos.

4. Kādas personas ir pakļautas riskam kļūt par smagas darbaspēka ekspluatācijas upuriem ES?

Pastāv vairāki riska faktori, kas padara darbiniekus īpaši neaizsargātus pret ekspluatāciju. Tos var sagrupēt šādi:

- riska faktori, kas attiecas uz nodarbinātības valsts tiesisko un institucionālo regulējumu, piemēram, izmeklēšanu trūkums vai darba apstākļu kontroles trūkums;
- riska faktori attiecībā uz darbinieku personīgo situāciju, piemēram, tās valsts valodas nezināšana, kurā viņi strādā, zems izglītības līmenis vai izcelsmes valstī piedzīvota ārkārtēja nabadzība;
- riska faktori darbavietā, piemēram, strādāšana tādā ekonomiskajā nozarē, kurai ir nosliece uz darbaspēka ekspluatāciju, vai arī atrašanās bīstamā nodarbinātības situācijā;
- darba devēju radīti riska faktori, piemēram, kad līguma nesagatavošana valodā, ko darbinieks var saprast, darbinieku neinformēšana par viņu tiesībām vai darbinieku atkarības paaugstināšana (piemēram, nodrošinot mājvietu, transportu vai nodarbinot citus ģimenes locekļus).

5. Kāda ir ES iestāžu un dalībvalstu nozīme smagas darbaspēka ekspluatācijas gadījumos?

ES dalībvalstīm ir pienākums veikt pienācīgas pārbaudes. Tas nozīmē, ka, ja darbinieki no citas valsts saskaras ar smagas ekspluatācijas risku, viņiem ir tiesības uz aizsardzības pasākumiem, ko pieņem kompetentās iestādes. Dalībvalstīm ir pienākums, kas izriet no ES tiesību aktiem, veikt pārbaudes, kuru mērķis ir noteikt darbaspēka ekspluatācijas gadījumus, aizsargāt upurus, izveidot tiesiskās palīdzības mehānismus un nodrošināt vainīgo tiesāšanu.

6. Kas šajā pētījumā ir unikāls?

Šis ir pirmais ES pētījums, kurā visaptverošā veidā ir pētīti visi darbaspēka ekspluatācijas noziedzīgie veidi, kas attiecas uz darbiniekiem, kuri pārvietojas pa ES vai uz to. Pētījums sniedz pierādījumus, ka:

- smaga darbaspēka ekspluatācija ES ir plaši izplatīta vairākās nozarēs (piemēram, lauksaimniecībā, būvniecībā, viesnīcu un sabiedriskās ēdināšanas nozarē, ražošanā), kamēr vainīgie turpina nesodīti rīkoties;
- patērētāji neapzinās, ka produkti, kurus viņi pērk, var būt saražoti darbaspēka ekspluatācijas rezultātā, jo trūkst saistošu standartu vai zīmolu;
- atšķirīgās noziedzīgās darbaspēka ekspluatācijas definīcijas ES dalībvalstīs nozīmē, ka tas, kas ir sodāms kā noziegums vienā valstī, otrā tāds var nebūt.
- Piemēram, tādās valstīs kā Bulgārija, Kipra, Grieķija, Latvija, Lietuva, Luksemburga, Malta un Slovēnija ar tiesību aktiem par ekspluatējošiem darba apstākļiem ir aizsargāti tikai trešo valstu valstspiederīgie nestandarta situācijā. Gandrīz visās ES dalībvalstīs darbinieki no trešām valstīm ar neregulāras uzturēšanās statusu ir aizsargāti pret smagu darbaspēka ekspluatāciju ar krimināllikuma noteikumiem. ES pilsoņiem šis aizsardzības līmenis ir tikai četrās dalībvalstīs (Beļģijā, Francijā, Vācijā un Nīderlandē).

7. Kā tika iegūti dati pētījumam?

Izmantoja gan dokumentu izpēti, gan konkrētu gadījumu izpēti: dokumentu izpēti par smagas darbaspēka ekspluatācijas tiesisko un institucionālo regulējumu veica visās 28 ES dalībvalstīs, bet konkrētu gadījumu izpēti veica 21 dalībvalstī, t. i., visās dalībvalstīs, izņemot Dāniju, Igauniju, Latviju, Luksemburgu, Rumāniju, Slovēniju un Zviedriju (jo

bija ierobežoti resursi). Lai nodrošinātu dažādu ģeogrāfisko reģionu tvērumu, kā arī atšķirīgo ekonomisko situāciju un tiesisko tradīciju tvērumu, dalībvalstis tika atlasītas. Veicot konkrētu gadījumu izpēti kopumā notika 616 ekspertu intervijas ar dažādām profesionālajām grupām, kuras strādā darbaspēka ekspluatācijas jomā, piemēram, tādām kā darba inspekcija, policija, tiesneši un darbinieku un darba devēju pārstāvji, kā arī 24 fokusgrupu diskusijas, kurās piedalījās jauktas dažādu praktiķu grupas. Turklāt kā daļu no praktiskās izpētes veica 217 gadījumu izpēti par smagas darbaspēka ekspluatācijas piemēriem. Izpētes pamatā bija informācija, ko sniedza eksperti dalībvalstu līmenī.

8. Ko var darīt, lai uzlabotu situāciju?

- ES iestādes un dalībvalstis var reaģēt uz identificētajiem riska faktoriem, izveidojot profilakses un kontroles mehānismus, izveidojot tiesisko un institucionālo regulējumu, lai izsekotu darbaspēka ekspluatācijas gadījumus ar rūpīgām darbavietu pārbaudēm. Tāpat tās var arī nodrošināt upuriem piekļuvi taisnīgumam ar mērķtiecīgiem atbalsta pasākumiem, informācijas nodrošināšanu par upuru tiesībām, efektīvām izmeklēšanām un kriminālvajāšanu, kā arī sankcijām pret vainīgajiem darbaspēka ekspluatācijā.
- Sabiedrībai kopumā ir jāapzinās, ka darbaspēka ekspluatācija ir realitāte un ka neiecietība pret to dotu labumu visiem darbiniekiem un ekonomikas nozarēm.
- Arodbiedrībām un pilsoniskās sabiedrības organizācijām ir jāpievērš to darbinieku uzmanība, kuri pārvietojas ES teritorijā vai uz ES, un jāatbalsta pārredzamas nodarbinātības attiecības ar darba līgumiem, kas uzrakstīti valodā, kuru darbinieki saprot, uzliekot darba devējiem pienākumu maksāt algas vienreiz mēnesī, nevis projekta vai sezonas beigās.
- Patērētājiem ir jābūt tiesībām zināt, vai produkti, kurus tie pērk, varētu būt ražoti ekspluatējošos apstākļos. Tādējādi kopā ar produktiem un pakalpojumiem ir jānodrošina sertifikāti vai marķējums, kas apliecina taisnīgus darba apstākļus.
- Uzņēmumiem ir jāuzliek pienākums izpaust informāciju par ieviestajiem aizsardzības pasākumiem, lai nodrošinātu, ka darbaspēka ekspluatācija nenotiek, kā arī ir jābūt sabiedrībai pieejamam publiskam reģistram, kurā norādīti tie darba devēji vai personāla atlases speciālisti, kuri ir notiesāti par darbaspēka ekspluatāciju.
- Upuru tiesības tikt atzītiem par upuriem un vērsties pēc palīdzības tiesībaizsardzības iestādēs nedrīkst būt atkarīgas no uzturēšanās statusa. Upuriem ir jābūt piekļuvei kompensācijai neatkarīgi no viņu uzturēšanās statusa.

9. Kā FRA turpinās darbu attiecībā uz apsekojuma rezultātiem?

Lai labāk izprastu upuru pieredzi un vajadzības, FRA ir ieplānojusi turpmāku projektu, kurā intervēs tos darbiniekus, kuri ir pieredzējuši darbaspēka ekspluatāciju ES vai ir pakļauti tās riskam.

Turklāt FRA veicinās pētījuma rezultātu izmantošanu, lai mainītu politiku. To var panākt sadarbībā ar dažādām iestādēm, piemēram, Eiropas Komisiju, Eiropas Parlamentu, Eiropas Padomi, Starptautisko darba organizāciju (SDO), Starptautisko Arodbiedrību konfederāciju (ITUC) un Eiropas Arodbiedrību konfederāciju (ETUC), kā arī ar citām ES aģentūrām, piemēram, Eurofound un Eiropas Darba drošības un veselības aizsardzības aģentūru (EU-OSHA). FRA cieši sadarbosies arī ar dalībvalstīm un pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kā arī mudinās plašsaziņas līdzekļus vairojot informētību par smagas darbaspēka ekspluatācijas parādību ES.

Papildu informācijai lūdzam sazināties ar *FRA* Plašsaziņas līdzekļu komandu.

E-pasts: media@fra.europa.eu / Tālr.: +43 1 58030 -642